Weddigenova sociologická teorie hospodářská.*)

I. Úvod.

Walter Weddigen uveřejnil v časopise Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik (III. řada, sv. 74, 1928, str. 321 a n.) článek „Teleologische und Technologische Wirtschaftsauffassung", ve kterém shrnuje ze svých dřívějších prací svou „teleologickou" hospodářskou teorii.**) Protože pak jsem sám také ve svých „Základech hospodářského myšlení" (Brno 1922) se pokusil založiti teleologické nazírání v hospodářství, připadá mně úkol, zaujati stanovisko k učení Weddigenovu. V záhlaví označil jsem toto učení jako sociologické a nikoliv teleologické, protože právě — jak míním prokázati — teleologickým není. Pokusím se dále prokázati, že myšlenkové konstrukce Weddigenovy jsou neudržitelny. Považuji tuto práci za nutnou, protože jeho myšlenkové pochody jsou způsobilé krisi hospodářské teorie ještě dále komplikovati a prohloubiti. Snad jsou to tvrdá slova, tím zodpovědnější je důkaz.

II. Učení Weddigenovo a jeho rozbor.

A. Vědy přírodní a vědy sociální či duchové.

V každé skupině uvedeme především these Weddigenovy ve stručném výtahu a podle možnosti v doslovném překladu. Čísla

*) Článek tento uveřejňuji současně v „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik", do něhož vkládám napřed výklad své teleologické konstrukce hospodářské. Tuto část zde vypouštím, protože teleologickou konstrukci jsem právě vyložil v Nár. Obzoru a předpokládám ji u čtenářů N. O. jako známou.

**) Theorie des Ertrages, Jena 1927; Entsprechung als Grundlage der Ertragstheorie (Jahrb. f. N. u. St., III. ř., sv. 73, 1927, str. 597 a n.); Ertragstheorie und Verteilungstheorie (Jahrb. f. N. u. St., III. ř., sv. 73, 1928, str. 1 a n.); Die Gesetzmässigkeit in der Wirtschaft (Schmollers Jahrb. 1928, seš. 1., str. 157 a n.; Zur logischen Grundlegung der praktischen Wirtschaftswissenschaft (Schmollers Jahrb. 1928, seš. 1., str. 71 a n.) a j.

uvedená za jednotlivými thesemi označují stránky v časopise Jahrb. f. Nat. und Stat., ve kterém jest uveřejněn Weddigenův článek, jenž jest předmětem rozboru.

Všecky otázky noetiky jsou otázky účelnosti (322). Empirické vědy se rozdělují na 2 skupiny, a to na vědy přírodní a na vědy sociální či duchové. Jich objekt poznávací jest zcela rozdílný (324). Poznávací objekt získáváme z objektu reálného (zkušenostního) účelně zvoleným principem identity (321). Předmět sociologie a všech sociálních věd pod ní jest rozumné lidské jednání. Generální princip identity všech sociálních věd jest tedy princip rozumový, princip racionality, který je podkladem veškerého lidského jednání bezvýjimečně (330). Princip racionality však nestačí, aby vymezil vědy sociální proti vědám přírodním. Rozumné jednání, rozumné myšlení člověka jest též předmětem psychologie, která náleží pro svou logickou strukturu k vědám přírodním (331). Nerozumné jednání bláznů náleží do psychiatrie a tato patří rovněž k vědám přírodním (330). Kritický znak sociálních věd proti vědám přírodním jest vztah k určitým účelům lidského jednání. Tento vztah teprve činí ze sociálních věd vědy teleologické (331). Kdežto všeobecný předpoklad, rozumnost pozorovaného lidského jednání, jest společný sociálním vědám i psychologii, jeví se vztah k účelům (Zweckbezogenheit) jako specifická podstata poznávacího objektu věd sociálních (332).

V dosavadní národohospodářské vědě bylo znepokojujícím, že se fusionovaly s říší materielních věd přírodních (360). Teleologická teorie pozoruje pohyb směrem k účelům, pro ni plyne B z A, kdežto technologie aplikuje kausální vědecký materiál, který nalézá ve vědách teoretických, na praktické účely (357). Teleologická čistá teorie jest generalisující, musí proto býti doplněna deskriptivním a více individualisujícím zjišťováním fakt. Mezi oběma póly generalisace a individualisace je povlovný přechod, teorie přechází do deskriptivní části teoretické discipliny. Takto přičleňuje se k teoretickým vědám generalisujícím historický a realistický popis vědecký (325, 326, 336). Teleologické zjevy nabývají při deskriptivním osvětlení technologického rázu (358). Tyto věty dostačí, aby osvětlily noetické základy Weddigenovy nauky.

Jsou-li všechny otázky noetické otázkami účelnosti, pak jest noetika technologií, neboť jejím úkolem

jest pak, postaviti určité maximy tak, aby pomocí nich bylo možno získati co nejširší generalisující teoretické výpovědi vysoké poznávací ceny.*) Tento úkol připisuje Weddigen opravdu principu identity jako onomu myšlenkovému poznávacímu instrumentu, kterým se získává z objektu reálného objekt poznávací. Weddigen mluví při tom důsledně o logické účelnosti (322. 328, 329 a passim). To je první nedorozumění. Logika vyvíjí formální zákony našeho myšlení, zákony, které jsou sankcionovány nesprávností, ale nikdy neúčelností. Logická účelnost jest logicky nesprávná. Je možno určitý pojem vytvořiti užším nebo širším, t. j. věcí vědecké (nikoliv logické) účelnosti, avšak je to též jen otázka kvantitativní. Mohu definovati statek, který se v teleologickém myšlení jeví prostředkem, buď úže tak, že pod tento pojem subsumuji pouze objekty, anebo šíře tak, že pod něj subsumuji také děje a změny objektů, tudíž i práci, podle toho, shledám-li účelným vědecky provésti dále tuto specifikaci, avšak nemohu definovati statek jinak, nežli teleologicky, protože ho jinak nemohu ani viděti. Všechno ostatní jest nikoliv neúčelné, nýbrž nesprávné. Sounáležitost způsobu pozorování a metody pochopení (racionality, odpovědi na otázku: Proč?) není věcí účelnosti, nýbrž otázkou správného či nesprávného myšlení. Kdo tedy myslí, že může teleologickou teorií konstruovati kausálně, dopouští se nikoli neúčelnosti, nýbrž noetické nesprávnosti. Noetika a logika nejsou technologiemi, jako jimi nejsou geometrie a matematika, nýbrž odkrývají zákony a formy našeho myšlení (se sankcí nesprávnosti). Kdo arci v logice a noetice spatřuje otázky účelnosti, tomu je pak všechno dovoleno, u něho se stává pochopitelným, že se o noetiku valně nestará; pro něho však bude platiti teprve argument, kterým se ukáží vědecké výsledky, k nimž dospěl na základě nesprávných noetických předpokladů, jako neupotřebitelné a neudržitelné.

Myšlenku poznávacího objektu, za kterou děkujeme Rickertovi (Der Gegenstand der Erkenntnis, Freiburg 1892, 2. vyd. 1909), transplantoval Ammon (Objekt und Grundbegriffe der Nationalökonomie, Vídeň 1911) do hospodářské teorie a tím ji povznesl z naivního realismu. K porozumění myšlenky poznáva-

*) „dass sich in tunlichst weitem Umfange generalisierend theoretische Aussagen von möglichst hohem Erkenntnisswert machen lassen“ (324).

cího objektu náleží dále, že se tento objekt získává z objektu reálného (zkušenostního — Erfahrungsobjekt) určitým způsobem pozorování. Mělo se však za to, že lze v jakékoli „účelně" zvolené formuli nalézti ony brýle, kterými shlédneme na reálném objektu objekt myšlenkový. Tato formule byla pokřtěna jako princip identity. Liefmann má za to, že principem identity hospodářského poznávacího objektu jest něco psychického, zvláštní způsob uvažování (Grundsätze der Volkswirtschaftslehre 1920, I. sv., str. 669). I pro Weddigena jest princip identity otázkou logické účelnosti. Budu mít později příležitost zkoumati tento jeho princip po stránce logické správnosti.

Zatím však budiž zjištěno, že podle Weddigena principem identity všech sociálních či duchových věd, které tvoří protivu věd přírodních, jest rozumné lidské jednání ve svém vztahu k účelům lidského jednání. Weddigen má za to, že teprve tento účelový vztah činí ze sociálního způsobu pozorování teleologický způsob pozorování (330), kdežto rozumné lidské jednání o sobě že jest předmětem také přírodovědecké psychologie. V tom jest několikero noetických nedorozumění. Jest především omyl, že rozumné lidské jednání je současně také předmětem psychologie jakožto přírodní zjev; ostatně i nerozumné, protože Weddigen i psychiatrii počítá právem k vědám přírodním. Weddigen počítá psychologii ku vědám přírodním pro její logickou strukturu (331), při čemž není jasno, co Weddigen logickou strukturou rozumí. S našeho stanoviska jest psychologie vědou přírodní, protože postupuje kausálně. V kausálním způsobu pozorování nelze však rozumného lidského jednání vůbec viděti. Lidské jednání znamená totiž jednání vědomé a chtěné, proto i účelné. Jen když si představíme činnost člověka jako chtěnou (protože jest chtěno něco jiného jako účel), ukáže se tato činnost jednáním. Účelovost leží tedy v pojmu jednání, které se takto jeví jako pojem teleologického způsobu nazírání. Tento pojem nemůže vzejíti v myšlení kausálním a lidská činnost kausálně pozorována jest mechanická, psychologická, působena změnami ve svalech a nervech, ale není jednáním. Co činí z lidské činnosti jednání, jsou představy jednajícího o chtěné činnosti a chtěném účelu. Chtěné myšlenkové obsahy jsou veskrze teleologické a kausální psychologie se zabývá sice chtěním, ale nikoliv chtěným

(chtěním jako faktem a dějem, nikoliv chtěným obsahem), zabývá se představami jako fakty, ale nikoliv obsahem představ. Z toho tedy vyplývá především, že rozumné lidské jednání není předmětem kausální psychologie, nýbrž že může býti jen teleologicky poznáno; dále, že v pojmu lidského jednání účelovost jest již obsažena a že lidské jednání účelovosti nenabývá žádné specifikace.

Oprostíme-li Weddigenovu nauku těchto noetických omylů, zbývá, že proti kausálním vědám přírodním stojí teleologické vědy sociální. Netřeba ani dovozovati, že rozumový princip, o kterém Weddigen praví, že jest podkladem každého lidského jednání, avšak nedostačuje ku charakteristice teleologického způsobu nazírání, náleží právě tak ku komplementárním pojmům teleologie jako účelovost. I to, co praví Weddigen o nerozumném jednání bláznů, není přiléhavé. Má za to, že toto jejich jednání patří veskrze do vědy přírodní (psychiatrie). Nejednají blázni? Nemají představy o prostředku a účelu? Zajisté, ale jejich představy jsou falešné. Co říci o někom, kdo draze kupuje vodu z Lurd, aby se vyléčil? Hranice mezi rozumným a nerozumným jednáním vyžaduje objektivní normy, která však nic na tom nemění, jak jest nutno jednání pozorovati, aby se jednáním jevilo. I nerozumné jednání lze jen teleologicky viděti. Jest věcí věd přírodních hledati příčiny abnormality.

Zkoumejme nyní blíže Weddigenovu teleologii. Z toho, co bylo dosud uvedeno, vysvítá, že si Weddigen ani neuvědomil, že s teleologickým způsobem pozorování jest funkčně spojena celá řada komplementárních formálních pojmů; Weddigen si není ani vědom toho, že teleologie jako kořen racionality jest současně způsobem pozorování a že se jedno od druhého nedá žádným způsobem odloučiti. Nezjevnější je to tam, kde vykládá rozdíl proti technologickým vědám a představuje si teleologickou teorii kausálně (z A vyplývá B, str. 375). Kausální teleologická teorie je právě tak logicky nemyslitelna, jako teleologická věda kausální. To není otázka logické účelnosti. Kdo pořádá poznatky podle účelu a prostředku, nemůže jich současně pořádati podle příčiny a následku, protože pak to jsou právě jiné poznatky, které se

tímto způsobem pořádají. Avšak neméně zřetelně objevuje se totéž, kde mluví Weddigen o postupném přechodu čistě generalisující teorie k individualisující deskripci (325, 358). Z teorie se stává postupně historie (325) a její poznávací objekt nabývá rázu technologického (358). Což není hospodářský dějepis, který chce zachytiti vývoj hospodářství, čistě kausální vědou? Weddigen počítá také tento dějepis k teorii v širším smyslu. Přechod od teleologické teorie ke kausálním dějinám děl se postupně tím, že ubývalo generalisace a přibývalo individualisace. Jak se však může při tom mezi prsty změniti poznávací objekt od základu, když tě jest poznávací objekt teleologické teorie něco chtěného a poznávací objekt kausální teorie něco prostě existentního? To nesouhlasí. Také jednotlivý objekt zůstává teleologickým, představujeme-li si ho jako chtěný. Rozdíl mezi teleologickou teorií a hospodářským dějepisem neleží na linii generalisace a individualisace, nýbrž spočívá na protivě finality a kausality. Není též pochopitelným, proč při postupné individualisaci poznávací objekt přechází v technologický. I jednotlivý objekt může teleologická teorie chápati a pozorovati jako chtěný, aniž sama něco chce, jak je tomu u každé technologie. Uvidíme později důsledky těchto omylů, kde Weddigen pojímá účel psychologicky jako duševní děj (tedy kausálně) a operuje v teleologické teorii citovými reakcemi (342), které jsou viditelny jenom kausálně:

Ale toto vše nejsou otázky logické účelnosti, nýbrž logické správnosti při pořádání poznatků téhož druhu. Weddigen si není vědom noetické povahy teleologie a souvislosti mezi způsobem pozorování a kořenem racionality, tím méně souvislých formálních komplementárních pojmů. Právem jsem tedy řekl, že jeho hospodářská teorie není teleologická, protože k tomu, aby byla teleologickou, nestačí mluviti o účelových vztazích a prostředcích, a neuvědomiti si, že teleologie právě tak, jako kausalita je pořádání poznatků téže povahy.

B. Vědy sociální a věda hospodářská.

Podle Weddigena jest rozumné lidské jednání potud také vždy sociálním, pokud pojem společnosti se nedá odmysliti z jednání ani jednotlivého člověka. Také Robinson dá se mysliti

bez společnosti jenom jako zvíře (330). Poznali jsme lidské jednání jednak jako činnost vnitřní (duševní), jednak jako činnost vnější, manuelní (331). Všechny sociální vědy právě tak jako sociologie nad nimi stojící pozorují rozumné lidské jednání s hlediska účelového vztahu. Tak obdržíme princip identity jednotlivých sociálních disciplin z různého obsahu účelů. Účelový vztah k „dobrému" zakládá ethiku, vztah ke „krásnému" zakládá estetiku, vztah k „pravdivému" zakládá nauku o vědách, vztah k „moci" zakládá vědeckou politiku atd. (332). Účely, jichž sledování pozorují jednotlivé sociální vědy, jsou p r a v é účely, k o n e č n é ú č e l y, takže tyto sociální discipliny sledují lidské jednání směřující k dosažení těchto účelů. Věda hospodářská pozoruje lidské jednání v jeho vztahu k účelům předběžným, meziúčelům. Účel, podle něhož se hospodářská věda orientuje, jest opatřování prostředků. Používání těchto prostředků (spotřeba) jest mimo obzor hospodářské vědy. Prostředek za prostředek (méněhodnotný za vícehodnotný) jest heslem hospodářství. Hospodářství jest souhrn lidských jednání, která směřují k opatřování prostředků (333, 342). Zkušenostní objekt sociálních věd má tedy vedle účelů konečných, podle nichž se tyto vědy orientují, také vždy hospodářskou stránku, opatřování prostředků pro tyto účely (333). Každé lidské rozumné jednání má tedy vedle stránky etické, estetické, logické, politické atd. také stránku hospodářskou (333). Tyto věty znázorňuje Weddigen příkladem fotografování Zeusovy hlavy ve Vatikáně, při čemž se používá různých clon, avšak kvantitativní rozdíl clon nemůže přece znázorniti obsahovou různost účelů, podle kterých se jednotlivé vědy sociální orientují. Také znázorňování trojdimensitalitou svádí spíše, než ilustruje, protože se teleologie nedá geometrickými pojmy znázorniti.

Nejsem sociologem a nejsem s to precisovati poznávací objekt sociologie a v tomto daném případě se musím sociálními vědami zabývati jen proto, že Weddigen na této cestě hledá poznávací objekt hospodářské vědy. Weddigen konstruuje všechny sociální vědy se sociologií na vrchole jako vědy teleologické. Weddigen sice neuvedl onen vrchní účel, pod kterým se lidské jednání jeví sociologickým, což jest nutné, tvoří-li sociologie nadstavbu sociálních věd speciálních a je-li poznávací objekt těchto speciálních věd určen různými účely, neboť jinak by byla sociologie pouhým aggregátem spe-

ciálních věd sociálních a žádnou vědou samostatnou. Avšak nehledě k tomu, nemyslím, že jest sociologie pouze vědou teleologickou, protože chce sledovati také kausální vývoj sociálních útvarů, používá anthropologie atd., zdá se tedy, že sociologie nepředstavuje noeticky žádné jednotné vědy. V tomto případě však nemohou jednotlivé sociální vědy čerpati své noetické povahy ze sociologie. Naopak stojí sociologie stále před úkolem, jak by zpracovala jednotně látku dodávanou jí speciálními vědami sociálními, stojí tedy vlastně před svým založením. Bude tedy dobře, budou-li jednotlivé sociální vědy hledati svůj poznávací objekt, aniž by se na sociologii odvolávaly.

Pak ale je nasnadě otázka, zda to vůbec dotyčným vědám pomůže, že chtějí býti sociálními. Argument, že z pojmu jednání jednotlivého člověka si nelze odmysliti pojmu společnosti, neobstojí. V pojmu jednání není pojmu společnosti. Jednání si představujeme jako chtěnou a účelovou činnost. Jednajícímu imputujeme představu o účelu a prostředku a chtění obou. Pravím „imputujeme“ (přičítáme), protože v teleologickém myšlení nezáleží na skutečném psychickém procesu a můžeme i Bohu, státu atd. jednání přičítati. Může býti sporno, do jaké míry jsou i zvířata schopna jednati. Ale připusťme, že jsou schopni jednati jenom kulturní lidé. Pak je pravdou, že kulturní člověk není bez společnosti myslitelný, ale pak nelze si odmysliti společnosti od kulturního člověka, nikoli od jednání jeho. Jednání je též kulturním zjevem, avšak společnosti potřebujeme pouze ke kausálnímu pochopení vzniku tohoto jednání, nikoli k jeho pochopení pojmovému. Možná, že Robinson by byl zůstal zvířetem bez společnosti a že jest děkovati jen společnosti, že jím nezůstal, avšak stal-li se jednou kulturním člověkem, pak nepotřebuji pojmu společnosti, abych si představil, co jest jeho jednání. Věda o rozumném lidském jednání, která v něm nehledá kulturní nebo jiný kausální fakt, nýbrž pouze zjev chtěný, nepotřebuje býti vědou společenskou proto, že by tento kulturní fakt nebyl bez společnosti možným, a jednání takto pozorované nemusí proto ještě býti zjevem sociálním. Stává se jím, avšak s jiného hlediska pozorovacího. Jen stálým přeskakováním z teleologie do kausality jest vysvětlitelno, že lidská činnost, která se teleologicky jeví jednáním, se činí

předmětem sociálních věd, protože kausálně bez společnosti jest nemožná. Také vznik matematiky, geometrie, logiky, astronomie jest nemyslitelný bez společenského spolužití lidí, v němž se stali lidmi kulturními. Lze proto říci, že to jsou sociální vědy. Pak by byly prostě všechny vědy sociálními.

Je-li pravda, co říkám, pak jest bez vědeckého prospěchu, jestliže se teleologické poznatky prohlašují za poznatky věd sociálních. Co prospívá Weddigenovi, že charakterisuje onu vědu, která se orientuje podle účelu „krásna" a jmenuje se estetika, jako vědu sociální? Že to neprospívá koncepci hospodářské vědy, uvidíme později. Nakonec nezbývá v poznávacím objektu jednotlivých sociálních věd v pojetí Weddigenově docela nic sociálního, protože orientace podle účelu jest způsob pozorování, který lze upotřebiti i v přírodě a který nemá se společností nic společného.

Kulturní člověk není také bez přírody myslitelný a nemůžeme proto říci, že jednání jako takové jest proto předmětem přírodních věd. Nejsou-li teleologické vědy eo ipso sociálními, pak nemůžeme říci, že sociální vědy tvoří protivu věd přírodních. Leč do těchto otázek nechceme dále vcházeti.

Mluví-li se však o sociálních vědách, nesmí se zapomenouti na právní teorii, která není teleologická, protože by splynula jako teleologická s politikou. Weddigen ničeho neví o normativní teorii právní a zaměnuje normy a maximy praktických věd. Pro něho jsou praktické vědy (technologie) normativními. Smíšení to jest zvláště zřejmo z poznámky 2. na stránce 331: Wir verstehen in dieser Abhandlung unter Ethik..... nicht die normative Disziplin dieses Namens, sondern die nicht normative (theoretische und deskriptive) Ethik.... als sozialwissenschaftliche Erfahrungswissenschaft. Jest ethika jako normativní disciplina normativní ve smyslu technologickém, jak o tom mluví Weddigen na stránce 357 (chceš-li A, musím činit B)? Zajisté, že není. Ethika jako normativní disciplina není normativní ve Weddigenově smyslu, nýbrž je to nauka o pravých normách, které nejsou maximami. Ethika právě tak, jako právní teorie není ani přírodovědeckou, ani teleologickou disciplinou, není také technologií, jest normativní teorií.

Z kostry sociálních věd, do které chtěl Weddigen vkloubiti hospodářskou teorii, nezbývá nic, a jsme nuceni jeho poznávací objekty, ve kterých ostatně nic pojmově sociálního není obsaženo, zkoumati bez sociální příchuti, tedy zrovna tak, jako by Weddigen nebyl ničeho řekl jiného, nežli že ethika, estetika, politika atd. a hospodářská věda jsou teleologické discipliny, které mají předmětem rozumné lidské jednání a podle určitých účelů se orientují, nebo jinými slovy, že to jsou teleologické discipliny o lidském jednání.

Nebudeme také dále zkoumati, zda a pokud zmíněné discipliny mohou také skutečně býti jako teleologické konstruovány. Zajímavá jest na příklad teleologická nauka o vědách, která se orientuje podle účelu „pravdy". Zdá se, že to je věda o práci učenců, neboť věda o teoretických vědách to není, protože by vědy jako soustavy neosobních poznatků určitého druhu musely býti technologiemi, aby mohly býti předmětem teleologického pozorování.

Weddigen přišel tedy k závěru, že mimohospodářské teleologické vědy se orientují podle pravých účelů dobra, pravdy, krásna, moci atd., kdežto hospodářská teorie se orientuje podle meziúčelů opatřování prostředků. Nevím, proč mluví Weddigen v prvním případě o konečných účelech, kdyžtě přece na příklad moc ve státě (a takovou má Weddigen na mysli, navazuje-li na tento účel vědeckou politiku) zase jest prostředkem (aby byly hospodářské, sociální atd. poměry určitým způsobem regulovány). Nevím též, proč mluví o pravých účelech, kdyžtě nepravých účelů není. Rozdíl ve smyslu Weddigenově spočívá v tom, že při účelech mimohospodářských sociálních věd záleží na obsahu, kdežto při vědě hospodářské záleží pouze na formální okolnosti, že účely, podle nichž se orientuje hospodářská teorie, jsou vždy současně prostředkem, takže tato teorie jest vědou o opatřování prostředků. Avšak účel, pro který se toto opatřování prostředků děje, a používání těchto prostředků k tomuto účelu, leží mimo obzor hospodářského myšlení. To je tedy ona vynalezená logicko-účelová formule, která poznávací objekt hospodářské vědy vybavuje z objektu zkušenostního a vymezuje

proti poznávacímu objektu ostatních teleologických, nebo podle Weddigena sociálních věd. Prostředek za prostředek je heslo.

Princip identity zvolený Weddigenem budeme především zkoumati logicky a abstraktně, tedy bez zřetele k poznatkům jeho nauky tímto způsobem získaným. Tu se ukazuje, že Weddigenův princip identity, který on shledává logicky účelným, jest logicky nesprávný a nemožný. Víme, že teleologický způsob nazírání a sounáležitý kořen racionality (odpověď na otázku: Proč?), totiž finalita (prostředek a účel), jest funkčně provázen řadou formálních komplementárních pojmů (potřeba, užitek, statek, škoda, náklad atd.) a že tyto pojmy čerpají svůj obsah teprve z určitého účelu. Bez určitého účelu není užitku, není většího nebo menšího užitku, není hodnoty.

Přirozeně není ani prostředků (statků) bez zřetele k určitému účelu. Stává se nepochopitelným, jak se má orientovati hospodářská věda podle opatřování prostředků, když účel, pro který se toto opatřování prostředků děje, leží mimo její obzor. Jak se má dozvěděti bez tohoto účelu, které prostředky jest opatřiti? Má-li se dále prostředek jeden obětovati za prostředek druhý, protože obětovaný jest méněhodnotný, podle čeho se má toto hodnocení provésti? Bez společného účelu, jemuž tyto prostředky hoví, není žádného méně- nebo vícehodnotného. Může se státi, že tyto prostředky slouží i různým účelům. Sedlák musí opatřovati za potraviny, které vyrobil (chléb), prostředek oděvní (kožich). Chléb je třeba obětovati za kožich. Chléb slouží k účelu potravnímu a kožich k účelu oděvnímu. Se stanoviska potravního účelu lze říci na příklad, že jest maso užitečnější než chléb, a se stanoviska oděvního účelu, že jest kožich užitečnější nežli pyjama, avšak užitek chleba nelze s užitkem kožichu srovnati, pokud nebyl nad oběma těmito účely nalezen třetí společný, se kterého se děje srovnání užitků a ohodnocení. Užitky, které plynou z různých účelů, jsou kvalitně různé a jsou proto veličinami inkomensurabilními, t. j. smysl na př. subjektivismu, že nade všemi konkretními účely ve spotřebním hospodářství konstruuje společný účel ústřední (postulát subjektivní spokojenosti, minima strasti a p.), se kteréhožto ústředního účelu se děje odvažování užitku statků, které slouží nejrůznějším účelům a vzájemně jest nutno je sobě obětovati. Weddigen vypuzuje tyto účely, jimž prostředky hospodářstvím

opatřované mají sloužiti, z hospodářského myšlení a z hospodářské vědy a ztrácí takto logicky nepostradatelný instrument, aby prostředky hospodářsky opatřované mohly býti poznány a vzájemně hodnoceny. To je důsledek toho, že si neuvědomil souvislosti způsobu pozorování s příslušným kořenem racionality a souvislými pojmy komplementárními. S napětím lze tedy očekávati, jak Weddigen tuto logickou nemožnost překlene, avšak předem musí býti jasno, že na logicky nesprávných premisách lze budovati jen logicky nesprávný závěr.

C. Elementární poznatky hospodářské teorie.

Středem hospodářské teorie jest prostředek. Statek je prostě prostředek. Prostředková vlastnost (Mitteleigenschaft) statku jest hodnota. Bezhodnotných statků není. Míra dosažitelnosti účelu (Zielerreichung), která jest ztělesněna ve statku, jest užitek. Statek jako substrát užitku jest statek užitkový (Nutzengut). Statky se rozdělují na věcné a osobní (tělesná a duševní výkonnost, nikoliv výkony). Opatřování prostředků jako účel, podle něhož se orientuje hospodářská věda, jest výroba statků osobních (organická produkce) a statků věcných (342, 345). I statky jsou buď výrobní nebo spotřební podle toho, slouží-li jako prostředky ku opatřování prostředků anebo bezprostředně k dosažení účelu (Zielerreichung). Dosažení účelu nenáleží již jako spotřeba do hospodářské nauky. Práce jest výkon osobních statků výrobních. Výrobou jest právě tak práce dělníka a učence, jako spotřeba, která vede ke zvýšení tělesné a duševní výkonnosti (spotřeba láhve vína ku posilnění) (338, 342). Opatřování prostředků se děje vynaložením statků, s čímž jest spojena újma na dosažení konečného cíle. Újma tedy pozůstává z ušlého užitku a bezprostřední citové reakce toho, kdo statek vynakládá. Úspěch výroby je přebytek užitku nad náklady, jest výnos. Produktivní znamená výnosový (342). Při opatřování prostředků vynakládají se prostředky, aby se jiné získaly. Výnos je přebytek užitku nad škodou. V pojmu prostředku jest stránka objektivně materielní a stránka duševní, subjektivně-psychická. Protiva je vyjádřena výrazy: Leistungsgrundlage—Zweckbeziehung. Výnos jako rozpětí mezi užitkem a škodou určují tedy faktory materielní a psychické. Každý užitek a každá

škoda a každý náklad prostředku je tedy potud zakotven v subjektivně-psychickém (momentu), že jeho velikost závisí na míře slasti a strasti hospodařícího člověka, která je podmíněna dosažením užitkového statku anebo vynaložením statku nákladového (345, 346). Ohodnocení užitku a nákladu stojí jako psychické mezníky na počátku a na konci výnosového rozpětí, avšak objektivní moment kausální způsobilosti výrobních statků určuje velikost tohoto rozpětí (346). Další výklad na stránce 347 je mně úplně nesrozumitelný a jsem nucen utéci se k vývodům Weddigenovým v jeho knize: Theorie des Ertrages 1927, str. 108 a 109. Odtud vyjímám tyto myšlenkové pochody: Cíle opatřování prostředků nepatří do hospodářství, avšak působí zpět na hospodářství regulativně, a sice cestou lidských potřeb. Všechny potřeby jsou psychické a jsou hospodářskou vědou předpokládány jako dané. Psychická povaha potřeb dává možnost převésti je vesměs na společného jmenovatele subjektivně-psychických slastí, podle jejichž intensity se pak srovnávají. Tím je založena užitečnost a hodnota statků, takže lze mluviti o méně- a vícehodnotných statcích. Výnos je pokrok na cestě od statku méněhodnotného k hodnotnějšímu, čistě psychicky pozorováno, rozdíl mezi užitkem a nákladem. V tom má pravdu psychické pojetí hospodářství, avšak teleologické pozorování promítá (protože vidí a pozoruje své předměty v jich vztahu k účelům jednání lidského, které je chápáno kausálně-teoreticky) subjektivní prvek do pozorovaného předmětu samotného a spojuje ho tam s momentem objektivním v synthesu subjektivně-psychického a objektivně materielního (momentu), kteroužto synthesu vidíme ve všech teleologických pojmech (Theorie des Ertrages, str. 109). K doplnění zmatku budiž citována ještě tato myšlenka ze článku Jahr. f. Nat. und St., str. 346. V organické produkci, kde osobní výkonnost se opatřuje bezprostředním vzbuzením slasti (na př. při zotavování osob prací unavených v koncertní síni), spadá moment duševní s objektivním empiricky dohromady. Lidské tělo s nervy stává se objektem opatřování prostředku. Stránka objektivně materielní se zde fakticky kryje se subjektivně psychickou (346). Snažil jsem se poctivě podati příslušné myšlenkové pochody Weddigenovy, oprostiv je arci všeho nepodstatného.

Všimneme-li si elementárních poznatků Weddigenových pozorně, ukazuje se především, že mezi těmito poznatky a

mezi tím, co bylo dříve řečeno o souvislosti hospodářské vědy s ostatními sociálními vědami, není už dále žádné souvislosti. Zdánlivě jest souvislost v tom, že konečné produkty (v hospodářství, které už nejsou žádnými statky produktivními) jsou prostředkem pro účely, které jsou hospodářství neznámy, avšak prostředek bez účelu přestává právě býti prostředkem a konečné účely nejsou hospodářstvím viditelny, takže konečné produkty nejsou se stanoviska hospodářství žádným prostředkem. Mohou se jím státi teprve na obzoru ostatních sociálních věd. Z konečného účelu, jímž jest pro hospodářskou vědu opatřování prostředku a podle něhož se tato věda podle Weddigena orientuje, nemohou proto pro hospodářskou vědu vyplývati žádné plodné důsledky. Ze vztahu hospodářské vědy k ostatním vědám sociálním v pojetí Weddigenově může vyplynouti jen jeden důsledek, že pod každým účelem jest hospodaření možné a že hospodaření není charakterisováno obsahem účelu, nýbrž formálním postupem získávati hodnotnější prostředky za méně hodnotné, a to s hlediska toho kterého účelu. Avšak tohoto důsledku nedovozuje Weddigen ze svého vztahu mezi opatřováním prostředku k „pravým" účelům a tedy ze vztahu mezi vědou hospodářskou a ostatními sociálními vědami.

Jen v dvojím ohledu uplatňuje se zdánlivě vliv této souvislosti. Především při rozeznávání statků výrobních a spotřebních, protože o spotřebních statcích nelze mluviti bez vztahu ke konečnému účelu. Jestliže však tento konečný účel leží mimo obzor hospodářského myšlení, pak statky spotřební nejsou vůbec pojmem hospodářské vědy. Se stanoviska hospodářské vědy v pojetí Weddigenově jsou viditelny pouze produkty konečné a prostředečné, produktivní prostředky. K tomu pak nepotřebujeme věděti nic o „pravých" účelech. (Mimochodem řečeno, nemohu si na př. představiti, jak může opatřování prostředku organické a mimoorganické produkce sloužiti „logickému pravému účelu", o němž také Weddigen mluví.)

V druhém směru padá na váhu, že zpětná působnost pravých konečných účelů se ukazuje v novém rouchu psychických potřeb (Teorie des Ertrages, str. 108). Než tato souvislost nemůže býti teleologická.

Temnota duše se stala převlekárnou. Vešly do ní objektivní (mimopsychické potřeby), které vyplynuly z objektivních účelů (krásna, moci atd.), vyšly z ní potřeby jako psychické stavy. Z toho zatím nechci dovozovati nic více, než že v těchto psychických potřebách, kterými dále jedině Weddigen konstruuje svůj výnos, nežijí snad dále ony pravé účely mimohospodářských teleologických věd. Ohled na tyto pravé účely snad určuje myšlení a cítění člověka (jako společnost vůbec), spoluurčuje tedy kausálně, co člověkovi působí slast nebo strast, avšak psychické potřeby jejichž úkoj jest spojen se slastí nebo strastí, nejsou logickými konsekvencemi dobra, krásna atd. už proto, že psychické potřeby jsou jednotně uspořádány, kdežto sledování moci, krásna, dobra atd. se často kříží. Různé momenty mohou působiti na vývoj osobnosti člověka kausálně (na jeho tělesný a nervový, jakož i kulturní stav): děděné vlastnosti, výživa, podnebí, vzdělání, společnost atd., avšak toto všecko mizí při teleologickém pozorování. Kdyby nebyl Weddigen o ostatních vědách sociálních a o pravých konečných účelech dobra, krásna, pravdy, logiky, moci atd. neřekl nic, byl by mohl pomocí svých psychických potřeb říci totéž o výnosu, co právě řekl. Leč to bylo předem jasno. Jestliže Weddigen konečné účely, jimž slouží hospodářské opatřování prostředků, vyloučil z obzoru hospodářské vědy, pak nemohly tyto účely a sociální vědy, na nich podle Weddigena vybudované, býti dále pro hospodářskou vědu užitečnými.

Přejdeme nyní k jednotlivým hospodářským poznatkům podle Weddigena. Hlavní zájem se soustřeďuje k myšlence výnosové, která jest pružným pérem veškeré hospodářské činnosti, v čemž Weddigenovi dávám za pravdu.

Vyvinul jsem ve své konstrukci teleologie pojem výnosu jako formální pojem teleologického myšlení, právě tak jako jeho prvky, potřebu, užitečnost, statek, škodu, náklad atd. Všecky tyto pojmy jsou formální povahy, které vznikají, představujeme-li si vše jako chtěné a jako prostředky a účely. Formální tyto pojmy se zhvězďují kolem obou ohnisk teleologické racionality. Všecky tyto pojmy čerpají svůj obsah z obsahu účelu, pod nímž vznikají. Abychom to osvětlili, představme si jako účel co největší zatížení určitého prostoru, na

příklad pokoje, který jest už nábytkem zařízen. Z tohoto účelu vyplývá potřeba, tedy chtění těžkých předmětů. Chtěná váha stává se rubem potřeby, jest užitečnou. Odstranění předmětů v pokoji se už nalézajících jest užitková újma. Podstupujeme-li tuto újmu, abychom v témže prostoru umístili více váhy (abychom místo kusu nábytku odstraněného dopravili do pokoje zvenku jiný), stává se újma nákladem a diference mezi vahou ztracenou (náklad) a získanou (užitek) stává se výnosem. Mimochodem řečeno, vyplývá pro postup v tomto případě volba předmětů podle specifické váhy (můj zákon o relativním užitku). Kde jsou psychické vztahy? Weddigen si, jak bylo prokázáno, neuvědomil logickou (mimopsychickou) podstatu teleologie jakožto způsobu nazírání a kořene racionality. Jeho konstrukce elementárních poznatků jest nesprávná.

Statek jest podle Weddigena prostředek vůbec, ne tedy objekt, který je chtěn jako prostředek, který je tedy potřebován a užitečný, stále se zřetelem k určitému účelu, nýbrž, jak řečeno, je prostředkem vůbec. Ale není pak práce také prostředkem? Nikoli, jest výkonem, tedy kausálním postupem. Prostředkem jsou přece nejen objekty, nýbrž i děje (a k nim patří i práce). Statek nemůže býti prostředkem vůbec, protože by pak musela býti i práce statkem a nikoliv výkonem statku.

Prostředková vlastnost statků jest podle Weddigena hodnotou, užitkem jest ztělesněné dosažení cíle ve statku (verkörperte Zielerreichung). Užitek je tedy kausálně definovaná teleologická hodnota. Pravím-li, že bombardování města jest účelem, pak jsou děla vhodným prostředkem, tato jejich prostředková vlastnost (patrně účelovost) jest hodnota. V dělu jest ztělesněno určité množství způsobilosti bombardovací, t. j. jeho užitek. Způsobilost bombardovati se stává však užitkem teprve, když si představím bombardování jako účel chtěný. Pokud tomu tak není, jest technickou kvalitou upotřebitelnosti, ale není ještě užitkem. Weddigen mně namítne, že ve výrazu „Zielerreichung" jest tento účelový vztah vyjádřen. Pak ale spadá účelovost (Mitteleigenschaft), tedy podle Weddigena hodnota a užitek (verkörperte Zielerreichung) v jedno. Myšlenkový obsah hodnoty a užitku není různý, hodnota jest užitek, a to určitého stupně. Kvalitu soustřeďuje Weddigen naopak do hodnoty a kvantitu do užitku. To by však byl pouze spor

o nomenklaturu. Nomenklatuře mojí odpovídá mluva a analogie, protože i mimo hospodářství jest hodnota vždy stupněm určité kvality. Podstatno jest však, že obsah hodnoty užitku jest identický, je to účelovost, jest způsobilost účelu více anebo méně sloužiti účelu.

Weddigen považuje za vymoženost, že z jeho definice statků jako prostředku vůbec vyplývá rozšíření pojmu statků na osobní statky (výkonnosti). Avšak co jest zahrnuto do statků, závisí přece na účelu, protože prostředkem je to, co mu hoví. Se kterého účelu vidíme také lidi, pokud se týče jich výkonnosti (osobní statky), jako prostředek? Jedině se stanoviska produkce hmotných statků jako účelu! Jen když jsou hmotné statky a jich produkce účelem, jsou osobní statky prostředkem. Proč jest láhev vína k posilnění produktivním prostředkem? Protože zvyšuje výkonnost člověka! Kterou výkonnost? Produkovati! Jest to snad logicky nesprávné? Zajisté, že ne. Slouží-li produkce hmotných statků jako účel, jsou lidé prostředkem. Jen si třeba býti toho vědomu, že tento důsledek vyplývá nikoliv z pojmu statku jako prostředku, nýbrž z věcné produkce jako účelu. Weddigen mně může namítnouti, že prohlásil za osobní statky jen výkonnosti, nikoliv lidi. To je však pouze logická nedůslednost u Weddigena, protože i statky jsou nositelem takových výkonností a vlastností. Člověk jest nositelem osobní výkonnosti. Namítne dále, že nikoliv celý člověk, nýbrž právě jen dotyčná výkonnost padá na váhu, avšak stejně je tomu i při statcích věcných. Pokud používám stolu jako stolu, nepadá na váhu jeho způsobilost sloužiti jako topivo.

Z toho vyplývají některé velmi zajímavé závěry, především že opatřování prostředků jako účel, podle něhož se dle Weddigena hospodářská věda orientuje, není nic jiného nežli produkce hmotných statků. Pak se však stalo pochybným, může-li se hospodářská věda orientovati podle tohoto účelu viditelného na jejím obzoru, neboť jak se má pak při posuzování produktivity jeviti množství produkce? Podle váhy a prostoru sotva. Tedy podle hodnoty. Avšak hodnotu pro produkci můžeme čerpati pouze z účelu jí nadřízeného. Účel krásna, pravdy, logiky, dobra, moci, abychom uvedli všechny Weddigenovy pravé účely, nejsou k tomu upo-

třebitelny už proto, že netvoří žádného jednotného účelu, který jest nutným, aby produkce jako celek byla také jednotně hodnocena. Dále ovšem proto, že právě tyto účely jsou podle Weddigena mimo obzor hospodářské vědy.

Weddigen řeší tuto otázku svou konstrukcí výnosu, ve které staví proti sobě statky hodnotnější a méně hodnotné a nalezl takto měřítko hodnoty pro produkci bez společného vrchního účelu. Bohužel nemohu s touto konstrukcí souhlasiti. Především jsou už komponenty výnosu v této konstrukci vadné. Weddigen totiž, kde začíná mluviti o výnosu, konstruuje hlavní komponenty jeho, potřebu a užitek, psychicky namístě logicky. Každý užitek a každý náklad pravý jest potud v momentu subjektivně psychickém zakotven, že velikost jeho jest určena mírou slasti nebo strasti (346). Všecky potřeby jsou psychické a pro hospodářskou vědu dány jako předpoklad.

Není pravda, že každý užitek jest psychicky zakotven a provázen slastí nebo strastí. Užitek není kategorie psychická, nýbrž kategorie logická. Z určitého výchovného cíle lze seznati, co je užitečno a škodlivo, i člověkem, který nesdílí tento výchovný cíl. Abstraktně a na příkladu užitku vyjádřeného vahou jsme prokázali, že jest užitek formálním pojmem teleologického způsobu pozorování, který svůj obsah čerpá teprve z účelu. Totéž platí o potřebě jako komplementárním pojmu užitku. Potřeba není psychický, nýbrž formální pojem teleologického myšlení, který vyjadřuje vztah účelu ku prostředku. Že účel, užitek, potřeba jsou předmětem myšlení, není ještě důvodem prohlásiti je za psychické, protože i věta Pythagorova by musela býti psychickou, jsouc myšlena. Myšlení jako kausální proces, nikoliv obsah myšlení, jest psychologickým zjevem. Je-li soustava zjevů, které si představujeme jako chtěné, spojena s určitým fysickým subjektem vůle, takže zjevy, které si představujeme jako chtěné, jsou také subjektem opravdu chtěny, pak jest jeho chtění také psychickou skutečností, avšak se stanoviska logicko-teleologického neběží o psychologické a fysické chtění. Subjektu se chtění a chtěné právě tak přičítá, jak tomu je tam, kde vůbec není psychického chtění, jako na př., když si představujeme přírodu jako chtěnou Bohem a právní normy jako chtěné státem.

Pak ale nemohou skutečně slasti a strasti býti mírou užitku a jeho rozpětí nemohou býti mírou výnosu. Skutečné slasti a strasti musely by ostatně býti měřeny nějakou psychologickou metodou, která je hospodářské vědě cizí. Skutečnými slastmi a strastmi může operovati pouze psychologie, nikdy teorie hospodářská, hospodářskými jednotkami nelze skutečných slastí a strastí měřiti.

Weddigen nepozoruje, že tu už teleologii úplně opouští. Má za to, že teleologie jest synthesa dvou paralelních a na sobě závislých kausálních procesů, z nichž jeden je objektivně-materielní a druhý subjektivně-psychický. Každé poranění jest provázeno psychickým procesem bolesti. Myslí Weddigen, že proto synthetické znázornění obou těchto paralelních procesů je teleologické? Kausální pozorování psychických jako mimopsychických, pokud se týče obou procesů není ničím jiným než přírodovědou. Poznali jsme, že je teleologie formálním způsobem nazírání a kořenem pochopení. Děj je pozorován teleologicky, představujeme-li si ho jako chtěný, a jestliže někomu přičítáme jednání (na kausální vůli při tom vůbec nezáleží), pak mu imputujeme obsahové představy o chtěných dějích, prostředcích a účelech. Tak státu, jednotlivému subjektu, církvi, Bohu atd. Náleží-li k teleologickému nazírání účel, odpadá tento ve výnosovém výpočtu Weddigenově. Ze dvou statků jest jeden hodnotnější a druhý méně hodnotný, nikoli však proto, že hodnotnější společnému účelu lépe odpovídá, nýbrž proto, že jeho zisk nebo ztráta je provázena intensivnější nebo méně intensivní strastí a slastí, jež jsou psychickou veličinou. Tento myšlenkový postup je logicky nesprávný. Jen se stanoviska určitého účelu lze viděti teleologickou hodnotu. Weddigen sám řekl, že „Mitteleigenschaft" je hodnota. Účelovost bez účelu jest otec bez dětí. Při výpočtu výnosovém převlékla se účelovost na psychický cit.

Weddigen mluví dále o „subjektivně-psychickém" a směšuje tedy subjektivismus s psychismem, při čemž se mu subjektivismus rozplývá v psychismus. Subjektivismus je logická kategorie, nikoli psychická.

Jestliže jest teleologický způsob nazírání postaven před úkol pochopiti komplex hospodářských aktů určitého subjektu, a vidí-li, že skutečně subjekt dává přednost statku před statkem

a jest ochoten statek jeden obětovati statku druhému, a jestliže jednotlivé statky slouží rozmanitým účelům (chléb potravnímu a obuv oděvnímu) a subjekt přes to je vzájemně hodnotí, tu konstruuje teorie nade všemi těmito objektivními účely jeden vrchní účel společný, který není ničím jiným, nežli myšlenkovou konstrukcí, která vyplývá z jednoduché skutečnosti, že subjektu je milejší to než ono. Subjektivní spokojenost, postulát minima strasti, nebo ať už jakkoliv nazveme tento účel, vyjadřuje pouze myšlenku, že užitečno jest, co člověk chce, a škodlivo, co nechce, užitečnější jest, co je mu milejší atd. Nemůže-li oděvní užitek obuvi a potravní užitek chleba býti vzájemně srovnán, protože obsah těchto užitků jest různý (protože plyne z různých účelů), sjednává se centrálním účelem stejnorodý, protože ze stejného účelu plynoucí užitek, který pak u všech statků je srovnatelný, což jest logicky nutno, chceme-li pochopiti vzájemné hodnocení a odvažování statků, které slouží různým účelům. Z tohoto centrálního účelu, který je proto subjektivní, protože vyjadřuje něco, co jest obsahově nesdělitelno, a kterého může tedy používati jen subjekt sám, vyplývají subjektivní potřeby, subjektivní užitek, subjektivní statek, subjektivní škoda, subjektivní náklad, subjektivní výnos jako komplementární pojmy teleologického způsobu pozorování. A však subjektivní neznamená psychický. Subjektivní potřeba není pocit, nýbrž formální pojem, jehož subjektivní obsah vyplývá ze subjektivního ústředního účelu, jest myšlenkovou konstrukcí, která s psychickým pochodem nemá nic společného. Každá věda si tvoří své myšlenkové konstrukce, aby poznala a pochopila svůj poznávací objekt. Atomová teorie, relativitní teorie jsou myšlenkové konstrukce. Subjektivní užitek nemůže tedy býti psychologií ani prokázán, ani vyvrácen. Bylo nedopatřením subjektivní teorie o hraničním užitku, že si neuvědomila tento rozdíl, což vyneslo této teorii od odborné psychologie výtku diletantismu. (Ještě nedávno měl jsem příležitost vyložiti v časopise Österreichischer Volkswirt 1928 tento rozdíl v odpovědi na Ledererovu kritiku mého Národního hospodářství.) Záměna subjektivismu a psychismu dosáhla vrcholu u Liefmana a zdá se, že byl Liefman po této stránce pro Weddigena vzorem. Weddigen má za to, že překoná jednostranně psychismus Liefmanův tím, že sleduje paralelně se stránkou psychickou stránku objektivně-materielní. Tkví však stejně hluboko v psy-

chismu jako Liefman a dopouští se nadto té chyby, že považuje paralelní kausální proces za teleologický a za protivu přírodovědeckého.

Můžeme nyní rozuzliti také uzel onoho případu, kde podle Weddigena spadá pochod subjektivně-psychický s objektivně-materielním v jedno, totiž tenkráte, když vzrušením slasti se vyrábí výkonnost člověka (346).

Vžiji-li se úplně do myšlení Weddigenova, vidím nikoliv jeden, nýbrž výrobní procesy dva. Jeden je koncertování (a poslouchání), které vzbuzuje u posluchače slast. Druhý jest zotavení člověka (výroba výkonnosti, organická produkce). Co odpovídá duševně (v mluvě Weddigenově) této organické produkci? Je-li zotavení současně potřebou posluchače (mimo a vedle potřeby požitku hudebního), pak musí organické produkci odpovídati také zvláštní pocit slasti, který je rozdílný od slasti vyplývající z hudebního požitku. Jak tomu je však, když posluchač na zotavení vůbec nemyslí? Je pravda, že zde stránka psychická, objektivní spadá v jedno? Nikoli, protože o tom by bylo lze mluviti pouze ve příčině *téhož* výrobního procesu, kdežto zde *psychický* proces, který odpovídá jednomu výrobnímu procesu objektivnímu (koncertování), stává se *objektivním* procesem *druhého* výrobního procesu (výroba osobního statku), a tomuto výrobnímu procesu schází paralelní duševní postup, když posluchač na své zotavení vůbec nemyslel. Naskytují se tu různé otázky. Především otázka, *zda jest zotavení přece organickou produkcí, když posluchač na ni vůbec nemyslel a přece byl zotaven*. Je-li přece organickou produkcí, pak jest jasno, že k tomu nebylo třeba paralelního psychického postupu a žádných souběžných slastí a strastí. (Zajisté, že je to organická produkce, když se díváme na rozmnožení lidské výkonnosti jako na chtěné.) To však odporuje celé Weddigenově výnosové teorii. Že to není organická produkce, nemůže Weddigen říci, protože výkonnosti jsou podle Weddigena osobními statky, které se objektivně poznávají a vyrábějí. Jak může psychická změna, kterou vyvolává koncert, u posluchačů vésti k organické produkci? Jen tak, že si tuto změnu představujeme nikoli jako existentní, nýbrž jako chtěnou, a to jako prostředek k určitému účelu. *Nikoli paralelní psychický a materielní děj tvoří podstatu te-*

leologie, nýbrž způsob pozorování, ve kterém si objekty a děje představujeme jako chtěné.

Ale i tenkráte, kdyby všecko to, co Weddigen řekl o paralelismu psychických a materielních kausálních procesů, bylo úplně správné, nedalo by se tímto způsobem vyložiti hospodaření mimofysických osob, tedy na příklad státu.

III. Závěr.

Měl jsem pravdu, pravil-li jsem, že hospodářská teorie Weddigenova není teleologická. Mohl bych i dále sledovati jednotlivé jeho poučky a zákony. Částečně jsou tyto poučky bez užitku jako učení o opatřování prostředků stejného a vyššího stupně, protože to jsou jen nová jména pro známé věci s osvědčeným pojmenováním (závod, výrobní odvětví, hospodářství národní a světové). O jeho zákonech platí všeobecně, že jen ze správných premis vyplývají správné konkluse. Seznali jsme však, že tyto premisy nejsou správné. Stejně bych mohl prokázati, že Weddigenova kritika dosavadních „technologických" určování předmětu poznávacího jest jen důsledkem neudržitelného názoru, že podstatu teleologie tvoří synthesa stránky objektivně-materielní a subjektivně-psychické (358). S toho stanoviska vytýká Weddigen dosavadním teoriím, že takovéto synthesy nedělaly a propadly proto buď materielním vědám přírodním anebo psychismu, takže od nich nejsou k rozeznání. Weddigen mluvil i mojí teorií podle „Základu" a závěrem se jeho kritiky dotknu. Že Weddigenova kritika stojí a padá ve správnosti jeho názoru o podstatě teleologie, je nasnadě. Proč však dosavadní teorie nazývá technologickými, není mi docela jasno. Zdá se mi, že tvrzení to souvisí s omylem, že poznávací objekt, přechází-li se od generalisace k individualisaci, dostává postupně příchuť technologického (358, 359).

Zdá se mi, že názory Weddigenovy jsou plodem tří různých stromů a to filosofického pragmatismu, sociologismu a psychismu. Pragmatismus svedl jej k názorům, že všecky otázky noetiky jsou otázkami účelnosti. Následkem toho mluví o logické účelnosti. Sociologismus jej vedl k tomu, aby hospodářskou teorii etabloval jako vědu sociální, ačkoli, jak jsem ukázal, bylo to úplně bez užitku pro jeho poznatky. Weddigen se odvolává

při tom na Ottmara Spanna. Nejsem však s to, abych tuto souvislost přesně zjistil a odhalil, protože nejsem na tolik mocen Spannovy němčiny, abych rozuměl nesčetným novým výrazům, které Spann vynalezl, a abych mohl posouditi, zda a do jaké míry tyto výrazy kryjí také nové upotřebitelné myšlenkové konstrukce. Psychismus je plodem učení Liefmanova.

Má-li někdo za to, že otázky noetické jsou otázkami účelovými, pak musí věřiti na formule, které, jsou-li účelně zvoleny, jsou způsobilé rozřešiti poznávací problém hospodářské teorie. Musí věřiti na vynálezy. Mám však za to, že nejde o vynález, nýbrž o objev. Pythagorova věta nebyla vynalezena, nýbrž objevena, protože má svůj kořen v logické správnosti. Umění knihtiskařské bylo vynalezeno, protože to je věcí účelnosti. Žádnou uměle vynalezenou formulí nepozná se poznávací objekt hospodářské vědy. Naopak jest nutno vzíti kterýkoli poznatek, který platí jako hospodářský, a tento poznatek je nutno noeticky zkoumati a analysovati, aby se poznala jeho formálně-logická povaha. Věda pak je soustava stejnorodých poznatků téže formální logické povahy. K tomu není třeba tvořiti nových jmen pro staré věci. Dřívější formálně-logický výklad teleologie jako kořenu racionality a způsobu pozorování je toho dokladem, jak jemným a logicky přesně konstruovaným myšlenkovým instrumentem je naše řeč, která byla po tisíciletí tvořena. Nová jména jsou v nebezpečí, že nekryjí tak jemně vymezeného obsahu jako ony stavební kameny, ze kterých se skládá náš jazyk a ze kterých budujeme stavbu svého myšlení.

Závěrem se dotknu ještě Weddigenovy kritiky mých „Základů“. Weddigen shledává i moji teleologickou hospodářskou teorii, jak jest obsažena v „Základech“, jako zakuklenou teorii materielně-technologickou, protože pravím, že člověk svou vůlí ovládá vnější statky. V subjektivistické nauce mojí shledává, že postulát subjektivní (minima strati) není ničím jiným, nežli principem racionality. O teleologickém pojetí právního řádu, státní politiky a státního hospodářství praví, že tato objektivistická teorie jest smíšena se Stamlerovými ideami právního řádu a odkázána s praktickou hospodářskou vědou do jednoho oboru. Cituje konečně z mého Národního hospodářství, že se subjektivistická teorie, jako obvyklo, vztahuje

jen na část jednání podle subjektivního postulátu, tedy na jednání vztahující se k materielním statkům.

Vzhledem k předchozímu rozboru nauky Weddigenovy stačí přičiniti k této kritice jen několik poznámek.

Z citátu Weddigenova bylo by možno souditi, že se subjektivistická teorie obmezuje na opatřování hmotných statků. To není správné, protože výslovně říkám, že každé jednání, pozorováno s hlediska subjektivního postulátu, se jeví hospodářským, ale že jest věcí praktického zájmu, obmezuje-li se vědecké badání na jednání v tom či onom ohledu důležitějším, tedy na příklad na jednání vztahující se ke hmotným statkům. Pravím výslovně na stránce 548 svého Národního hospodářství: „Proto t e d y selhává každý pokus, logicky vymeziti objekt národohospodářské vědy, pokud chce vymeziti hospodářské jednání jako část jednání lidských a nikoli určitým způsobem pozorovaných.“ „Nesmí nás nikterak másti, že každé jednání jest hospodářské, poněvadž jím jest jen pozorováno s hlediska postulátu minima strasti. Tím konečně není ještě řečeno, že musí hospodářská věda skutečně též se obírati veškerým jednáním hospodářství, může si zajisté vybrati ve svém pozorování libovolnou zájmem určenou výseč, ale musí sobě pak býti toho vědoma, čím jest její poznávací objekt určen, a že jest mnohem širší než ten, jímž se ve skutečnosti zabývá z důvodů zájmových.....“

Weddigen zaměňuje princip hospodářské racionality s jednáním podle postulátu minima strasti. Princip racionality jako snaha po maximu užitku a minimu škody je formule teleologického myšlení upotřebitelná pod každým maximálním účelem. Je to formální princip, který čerpá svůj obsah teprve z účelu. Z postulátu minima strasti vyplývá pak princip hospodárnosti se subjektivním obsahem, subjektivním užitkem a subjektivní škodou. Protože však lze do principu racionality nalíti i každý jiný obsah, tedy je zřejmo, že Weddigen zaměnil obsah s formou, ačkoliv jsem před tím (Národní hospodářství, str. 572 a násl.) varoval.

Proč jest moje teorie technologická, nevím. Jestli snad proto, že objektivistická teorie (teleologický výklad právního řádu) a praktická hospodářská politika se vykládají v Národním hospodářství společně, pak tento důvod nestačí, protože ve filosofické části, kde se mluví o noetickém rozdílu mezi oběma,

ale také o paralelismu mezi objektivistickou teorií a hospodářskou politikou, se praví na stránce 595: „Tento paralelismus nutká přímo ke spojení výkladu obou druhů.“ „Nic však nesejde na soustavě výkladu, běží jen o to, zjistiti, že teleologický výklad právního řádu činí obsah samostatné teorie, odlišné od subjektivistické teorie hospodářské a odlišné od praktické vědy hospodářské.“

Do jaké míry moje objektivistická teorie jest smíšena se Stammlerovými ideami právního řádu, nemůže Weddigen rozhodnouti na základě své noetiky. Stammler má velkou zásluhu, že předpracoval teleologickou teorii; pozdějšímu dílu vyhrazuji analysu Stammlerova učení.

Shledává-li Weddigen mou teorii také materielní, je to proto, že není současně psychickou. To však považuji i po jeho výkladu za správné. *Karel Engliš.*

O mezinárodní úpravu cukerní otázky.

Těžká krise cukrovarnického průmyslu trvá. Průmyslovým krisím se čelí všeobecně nejprve vlastními prostředky, pokud jsou dány hospodářskými poměry dotyčné země. Vládne-li krise v celé řadě států, jest přirozeno, že se projevují snahy o společnou odpomoc na mezinárodním podkladě. Cukerní otázka prodělala již tento vývoj a jest nyní skutečnou otázkou mezinárodní, neboť o její řešení usilují téměř všichni výrobci cukru světa. Cukerní trh se vyvíjel od roku 1925, kdy dosáhl po válce nejnižšího stupně, nepříznivě a byl předzvěstí těžkých dob. Důvodem je od počátku stále se stupňující nepoměr mezi výrobou a spotřebou.

Důsledky se projevily přirozeně nejprve v největším výrobním středisku, kde celá hospodářská soustava státu jest nerozlučitelně spjata s cukerním průmyslem. Tímto státem jest Kuba, která byla nepříznivým cenovým vývojem citelně dotčena již v době, kdy ostatní výrobní země cukerní krisi ještě mnoho nepociťovaly. Proto se odhodlala čeliti samostatně světové cukerní nadvýrobě omezením své vlastní výroby v kampani 1926/27 na 4½ milionu tun. Vliv tohoto opatření na vývoj cukerního trhu byl toliko přechodný.